

HOLLÓSVÖLGYI MÁTÉ*

A gyermekvédelem határterületei: a megelőző pártfogás végrehajtásának gyakorlati dilemmái

Bevezetés

A megelőző pártfogás komplex gyermekvédelmi intézkedés, amely a pártfogó felügyelők és a gyermekvédelmi szakemberek szaktudására, valamint eszköztárának célzott alkalmazására épül. Célja a korai beavatkozás elvének érvényesítése a fiatalkori bűnözés megelőzésében és kezelésében, különösen olyan esetekben, amikor a gyermek vagy fiatal veszélyeztetettsége a bűnelkövetés szempontjából fokozott kockázatot jelent. A megelőző pártfogás elrendelésére a bűncselekmény elkövetése, vagy elzárással is sújtható szabálysértés miatt indított védelembé vételi, illetve védelembé vétel felülvizsgálati eljárás során kerülhet sor. Ez az intézkedés különösen akkor válik kötelezővé, ha a pártfogó felügyelő kockázattérkékeléssel kiegészített környezettanulmányában a gyermek bűnmegelőzési szempontú veszélyeztetettségét magas fokúnak minősíti. Amennyiben a kockázati szint közepes fokozatúnak minősül, a gyámhatóság mérlegelési jogkörében dönthet a megelőző pártfogás elrendeléséről. A megelőző pártfogás szorosan együttműködik más gyermekvédelmi és bűnmegelőzési intézményekkel. Idetartoznak a család- és gyermekjóléti központok, az oktatási intézmények, a pszichológiai és terápiás szolgáltatások, valamint a rendőrség bűnmegelőzési osztályai. Az együttműködés célja, hogy a gyermek számára integrált és átfogó támogatási hálózatot biztosítson, amely minimalizálja a visszaesés és a kriminális viselkedés kialakulásának esélyét. Ez az intézkedés nemcsak a gyermekek, hanem a szélesebb társadalmi közösség szempontjából is kiemelkedő jelentőségű, hiszen lehetőséget teremt a fiatalkori bűnözés korai szakaszban történő megfékezésére, hozzájárulva a gyermekek társadalmi reintegrációjához és a bűnelkövetés hosszú távú csökkentéséhez.

Az eset bemutatása

Az esettanulmány középpontjában F., egy 14 éves fiú áll, aki egy iskolai incidens következtében került a gyermekvédelmi és igazságszolgáltatási rendszer látókörébe. Az eset során F. becsapott egy ajtót, amely ennek következtében betört, az esetben rendőri intézkedést is kért az iskola vezetője így a fiatal ellen garázdaság vádjával indult eljárás. Az incidens nemcsak F. indulatos viselkedését tárta fel, hanem egyúttal rámutatott a háttérben meghúzódó mélyebb családi problémákra is, amelyek jelentősen befolyásolták a fiatal viselkedését és életútját.

F. családi háttere kulcsfontosságúnak bizonyult az események alakulásában. A fiú édesapja külföldön vállalt munkát, és csak ritkán tudott kapcsolatot tartani F.-fel, míg édesanyja lemondott a fia felügyeleti jogáról, miután új családot alapított. F. gondozásra így idős nagyszüleihez került, akik azonban életkorukból és romló egészségi állapotukból fakadóan nem tudtak megfelelően gondoskodni a fiú neveléséről és irányításáról. A nagyszülők anyagi és jogi helyzete is rendezetlen volt: nem rendelkeztek hivatalos gyámi státusszal, ami jelentős nehézségeket okozott a gyermekvédelmi hatóságok számára a későbbi beavatkozások és döntések végrehajtásában.

A családi környezet F. érzelmi és pszichológiai fejlődésére is erős hatást gyakorolt. Az apai és anyai támogatás hiánya, valamint a nagyszülők korlátozott nevelési kapacitása következtében F. egyre izoláltabbá vált kortársai között, és érzelmi instabilitás is kezdett kibontakozni nála. Ez a helyzet különösen éles konfliktusokban és dühkitörésekben nyilvánult meg, amelyek az iskolai környezetben szinte mindennappossá váltak. Az iskola többször is figyelmeztette a nagyszülőket F. viselkedésére, azonban a helyzetük miatt nem tudtak hatékonyan reagálni a pedagógusok aggódalmaira.

A megelőző pártfogás során az eljárási cselekmény részeként felvett kockázattérkékelés, amelyet a Pártfogó Felügyelői Szolgálat és gyermekvédelmi szakemberek készítettek, megerősí-

* Bv. őrmester, mb. alosztályvezető Büntetés-végrehajtás Gazdasági El-látó Intézete, doktorandusz – Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészeti tudományi Doktori Iskola

tette, hogy F. környezetében számos olyan tényező van jelen, amelyek növelik a problémás viselkedés és az ismétlődő bűncselekmények kockázatát. Ezek közé tartozik a családi támogatás hiánya, a szülőkkel való kapcsolattartás elmaradása, az inadekvát nevelési formák, valamint a nagyszülők nehéz anyagi és egészségügyi helyzete. Emellett F. társadalmi elszigeteltsége és érzelmi instabilitása is növelte annak esélyét, hogy a fiú más veszélyes vagy jogsértő magatartásformákat alakítson ki. A gyermekvédelmi szolgálat és a pártfogó felügyelet a későbbi végrehajtás során többször is próbált beavatkozni, hogy a helyzetet stabilizálják, azonban az intézkedéseiket akadályozta a család körül kialakult kaotikus családjogi és szociális helyzet. Az iskolában alkalmazott fegyelmező intézkedések sem hoztak tartós eredményt, mivel F. viselkedésének hátterében mélyebb érzelmi sérülések és a szülői gondoskodás hiánya állt. Ezért a szakemberek hosszabb távú, komplex támogatási terv kidolgozását javasolták, amely magában foglalta volna a családi kapcsolatok rendezését, pszichológiai támogatást F. számára, valamint a nagyszülők tehermentesítését. Az esettanulmány rávilágít arra, hogy a családi háttér, a nevelési környezet és az érzelmi támogatás hiánya hogyan vezethet egy fiatal deviáns magatartásához, és hogy ezek a tényezők milyen kihívásokat jelentenek a gyermekvédelmi és igazságszolgáltatási rendszer számára.

A családi háttér szerepe a fiatalkorúak bűnelkövetésében

Számos tanulmány alátámasztotta, hogy a családi háttér, különösen a szülők jelenléte és támogatása, jelentős szerepet játszik a fiatalkorúak társadalmi beilleszkedésében és bűnelkövetési hajlamának alakulásában. Az egyedülálló, vagy hiányos családi háttérből érkező gyermekek gyakran nagyobb valószínűséggel vesznek részt bűncselekményekben (Thornberry, 1994). F. esetében az apa távoli munkavállalása és az anya elfordulása miatt a nagyszülők felügyelete nem tudta biztosítani a stabil és következetes nevelést, ami a gyermek viselkedésének súlyosbodásához vezetett. A családi háttér szerepét a fiatalkorúak viselkedésének alakulásában számos más kutatás is alátámasztja. Magyarországon a Solt Ágnes által végzett vizsgálatok (Solt, 2012) rámutattak arra, hogy a szülői minták hiánya, az elhanyagolás vagy a családon belüli konfliktusok jelentősen hozzájárulnak a fiatalkorúak deviáns magatartásformáinak kialakulásához. A kutatás arra is kitért, hogy az apa vagy anya hosszú távú távolléte érzelmi ürességet okozhat, amelyet a gyermek gyakran antiszociális viselkedéssel próbál ellensúlyozni. Nemzetközi szinten a családi tényezők és a fiatalkorú bűnözés összefüggéseit számos tanulmány vizsgálta. Farrington (2004) longitudinális kutatása kimutatta, hogy azok a gyermekek, akik instabil családi környezetben nőnek fel, gyakran mutatnak nagyobb hajlandóságot a bűncselekmények elkövetésére. Az ilyen családokban tapasztalható érzelmi bizonytalanság és következetlenség negatívan befolyásolja a gyermekek szociális és érzelmi fejlődését (Farrington, 2004). A szülői felügyelet hiánya és a családi kontroll gyengülése szintén kulcsfontosságú tényezők. Patterson és Yoerger (1997) szociális interakciós elmélete szerint az alacsony szintű szülői kontroll és a fegyelmezés következetlensége elősegíti a

problémás viselkedési minták kialakulását, amelyek később bűnelkövetéshez vezethetnek. Az ilyen családi problémák különösen jelentősek lehetnek olyan helyzetekben, amikor a gyermek nevelése nagyszülökre vagy más rokonokra hárul. Kutatások szerint a nagyszülők nevelői szerepének hatékonysága jelentős mértékben függ attól, hogy mennyire képesek érzelmi biztonságot és következetességet nyújtani (Dolbin-Macnab, 2006). Azonban, ha a nagyszülők maguk is anyagi vagy érzelmi nehézségekkel küzdenek, ez gyakran nem valósul meg, ami a gyermekek viselkedésproblémáinak növekedéséhez vezethet.

A gyermekvédelmi szolgálatok szerepe és lehetőségei a megelőző pártfogás végrehajtása során

A gyermekvédelmi szolgáltatások szerepe a fiatalkorúak esetében általában a család támogatása és a környezeti tényezők javítása lenne. F. esetében a gyermekvédelmi szolgálat tudta, hogy nem fogja tudni megoldani a problémát, így már a kezdetektől szorgalmazták szakvéleményeikben, hogy a fiatal részére a megelőző pártfogás lenne a legcélravezetőbb, hogy a helyzete javuljon és a további deviáns cselekményektől tartózkodjon, mint ahogy a hipotéziseimben is leírtam: nem gyökeresedett meg a gyermekvédelemben az a jogalkotói elképzelés, hogy a megelőző pártfogás elrendelése után a megelőző pártfogást a pártfogó felügyelő és gyermekjóléti szolgálat által kijelölt esetmenedzser hajtja végre. F. esetében már a kezdetektől érezhető volt az, hogy a gyermekjóléti szolgálat a pártfogó felügyelőtől várja a megoldást, nem volt az eset kapcsán párhuzamos gondozás, minden probléma megoldása a pártfogó felügyelőre (rám) maradt. Balogh Karolina 2022-ben a megelőző pártfogó felügyelet helyzetéről szóló kutatásában tapasztaltak sajnos itt is érvényesültek, ahol egy pártfogó felügyelő a felvett interjúk során így nyilatkozott: „Nagyon sokszor azt mondja a családsegítő szolgálat, hogy ez azért jó – legalábbis az én területemen –, azért hagynak kibontakozni, mert az komolyabban hangzik másoknál, hogy igazságügyi osztály, mint az, hogy családsegítő szolgálat” (Balogh, 2022). Ez a gyakorlat azonban nemcsak a pártfogó felügyelők túlterheltségét eredményezi, hanem rávilágít a gyermekvédelmi rendszer működési hiányosságaira is. Nemzetközi példákból ismert, hogy a pártfogás hatékonyságát jelentősen növeli, ha az érintett gyermekek és családjaik számára integrált és párhuzamos támogatási formákat nyújtanak. Az Egyesült Királyságban 2016-ban folytatott kutatásokban például arra világítottak rá, hogy az esetmenedzsment-alapú megközelítés, amelyben a pártfogók és a szociális szolgáltatók szorosan együttműködnek, jelentős javulást hozhat a fiatalkorúak szociális és érzelmi helyzetében. A tanulmány rámutatott, hogy az együttműködés strukturált és rendszeres kommunikáció formájában valósult meg, amelyet közös célkitűzések és szerepmegosztás egészített ki (Smith, 2016). Az esetmenedzserek felelőssége volt az egyéni szükségletek azonosítása és a megfelelő támogatási szolgáltatások koordinálása, ami elősegítette a fiatalkorúak érzelmi stabilitásának és társadalmi beilleszkedésének javulását. Az ilyen multidiszciplináris együttműködések hozzájárulhatnak

a gyermekvédelmi szolgáltatások hatékonyságának növeléséhez Magyarországon is. Ennek érdekében elengedhetetlen a pártfogók, gyermekjóléti szakemberek és más érintettek közötti kommunikáció és felelősségmegosztás erősítése, valamint az ehhez szükséges források biztosítása.

A pártfogó felügyelet során tapasztaltak

A fiatal esetében a környezettanulmány és kockázatértékelés során a Család és Gyermekjóléti Szolgálat megkereste a fiatal osztályfőnökét is, aki pedagógiai véleményében kifejtette, hogy F. veszélyeztetett az inadekvát szülői nevelés miatt. A fiatal esetében nem volt kérdés, hogy a kockázatértékelésnél mint veszélyeztetett fiatalkorút értékelem és megelőző pártfogás keretén belül foglalkozok vele. A megelőző pártfogás elrendelése elhúzódt, mert az édesapát is idézni kellett a meghallgatásra a Gyámhatóságnak, aki a külföldi munkavégzése miatt csak hetekkel később tudott megjelenni. Felhatalmazás hiányában ilyenkor a fiatallal senki sem tud foglalkozni, csak a megelőző pártfogás elrendeléséről szóló gyámhatósági határozat jogerőre emelkedése után lehet elkezdni a gondozást. Jelen esetben az is megnehezítette a pártfogás elkezdését, hogy a pártfogás elején jegyzőkönyvben kell tájékoztatni a pártfogoltat, illetve a törvényes képviselőjét is a pártfogás szabályairól, valamint a szülő és a gyermek kötelezettségeiről is, melyet felolvasás után aláírásukkal hagynak jóvá. A szülőt ismét idézni kellett, ami a folyamatot elhúzta, amíg F.-fel érdemben nem lehetett foglalkozni. A meghallgatás és a pártfogás feltételeinek elfogadása után lehetett a fiatallal foglalkozni, ami már. kezdetektől nehéz volt, mert a Gyermekjólétben dolgozók, elmondásuk szerint „nem tudtak hatni a fiatalra, mert eszköz hiányában nem tudnak mit kezdeni az ilyen problémás fiatallal”.

Együttműködési problémák a fiatal részéről

F. kezdetektől fogva ellenállt a pártfogói irányításnak, és elutasította a számára felkínált segítséget. A fogadóórákra nem, vagy csak hetekkel a megállapodott időpont után jelentkezett. Egyik reggel munkába menet láttam a fiatalat, hogy céltalanul lézeng a városban. Megálltam az autómmal és kérdőre vontam, hogy merre megy, hiszen a gyámhatóság által előírt magatartási szabályaiban az is benne volt, hogy amúgy tanköteles, addig köteles az oktatási intézményét látogatni. Ő erre azt felelte „iskolába megyek, pártfogó úr”, csak az iskolája pont az ellenkező irányban volt, így gyalog kísértem el az iskoláig, ahol osztályfőnöke jelenlétében hívtam fel a fiatal figyelmét a kötelezettségeire. Az osztályfőnöke együttműködő volt, telefonszámot cseréltünk, hogy tájékoztatni tudjon a fiatal iskolai magatartásával kapcsolatban. Nem sok idő telt el, az osztályfőnök még aznap hívott, hogy a 3. óra után F. ismeretlen helyre távozott, illetve tájékoztatása szerint nem is ment be azon a héten az iskolába. Az osztályfőnök együttműködő volt a fiatal megelőző pártfogása kapcsán, de ő sem tudta elnyerni F. bizalmát, ami

nagyon fontos ahhoz, hogy egy fiatalkorúval együtt lehessen dolgozni, őt együttműködésre bírjuk. Paksi Borbála és Magi Anna 2017-ben írt Drogprevenciós jelentésében a következő megállapításokra jutott: A pedagógusok szerepe nemcsak az ismeretátadásban, hanem a személyiségfejlesztésben és az egészséges életmódra való nevelésben rejlik. Az iskolai prevenció hatékonyságát nagyban meghatározza a tanárok érzékenysége, szakmai felkészültsége, valamint az, hogy képesek-e a fiatalok bizalmát elnyerni és az alternatív életvezetési stratégiákat közvetíteni (Paksi–Magi, 2017). F. esetében is igazolódott ez a megállapítás, hiszen az osztályfőnök nem tudta a fiatal bizalmát elnyerni. A jelzőrendszeri tagoktól informálódtam F.-fel kapcsolatban, akik annyit tudtak elmondani, hogy a vasútállomás mellett szokták látni a fiatalat egy alkoholt és pszichoaktív szereket fogyasztó fiatal gang társaságában. Több alkalommal levélben is kerestem a fiatalat, hogy jelentkezzen, de ezek nem jártak sikerrel, a levelet a nagyszülők átvették, de nem történt a fogadónapokon tényleges jelentkezés a fiatal részéről. A szakirodalom szerint az együttműködés hiánya és a pártfogóval szembeni ellenállás különösen gyakori az olyan fiatalok esetében, akik antiszociális közösségek hatása alatt állnak (Huizing–Esbensen–Weither, 1991). Az alkohol- és drogfogyasztás fiatalokban jelentős mértékben hozzájárulhat a szociális és mentális kallódáshoz, valamint szorosan összefüggnek a társas kapcsolatokkal és az önazonosság keresésével, gyakran a problémáktól való menekülés eszközeként jelennek meg (Boszó–Gulyás, 2022). A történetek után éltem azzal a lehetőséggel, amit a jogszabály egy pártfogó felügyelő részére meghatároz, mégpedig „a pártfogolt köteles a pártfogó felügyelő által meghatározott módon, és időpontban a fogadónapokon jelentkezni”. A fiatal részére hetente írtam elő jelentkezési kötelezettséget, aminek 2 hétig tett eleget, majd ismét eltűnt. Az eset kapcsán egy esetmegbeszélést hívtunk össze, ami kapcsán a fiatalat ideiglenes hatályú elhelyezéséről döntöttünk, így a fiatal egy miskolci befogadó otthonba került át, és a végrehajtást átvette egy másik kollégám, akitől mindig informálódtam a fiatallal kapcsolatban. A fiatal a befogadó otthonban súlyos bűncselekményt követett el, majd bíróság elé is állították, emiatt a megelőző pártfogása megszűnt, vele szemben felfüggesztett szabadságvesztés mellett elrendelt pártfogó felügyeletet rendelt el a bíróság, melyet ismét én hajtottam végre, mert a fiatal időközben hazaköltözött a nagyszüleihez, majd később újabb bűncselekményt követett el, ami miatt a bíróság a felfüggesztett szabadságvesztés elrendelése mellett döntött, melyből kifolyólag a fiatal jelenleg is szabadságvesztését tölti.

Az eszköztelenség és a rehabilitációs eszközök hatékonysága

A megelőző pártfogás célja alapvetően a fiatalkorúak viselkedésének kedvező irányba történő formálása és támogatása lenne, amely végső soron a visszaesés megelőzését és a társadalmi beilleszkedést szolgálja. Mindazonáltal a pártfogó felügyelet rendelkezésére álló eszközök és módszerek nem bizonyultak kellően hatékonynak ahhoz, hogy a kívánt eredményt elérjék, és a fiatalok életútját tartósan és jelentős mértékben pozitív irányba befolyásolják.

A kutatások alapján egyértelműen kimutatható, hogy a fiatalok rehabilitációjában alapvető fontosságú a célzott és egyénre szabott beavatkozás. Sherman és munkatársai (1997) tanulmányukban rámutatnak arra, hogy a hagyományos gyermekvédelmi és pártfogói rendszerek gyakran nem rendelkeznek kellően specifikus, testreszabott intervenciós programokkal, amelyek igazodnának az egyéni szükségletekhez, illetve megfelelően támogatnák a fiatalok személyiségfejlődését és társadalmi integrációját (Sherman, 1997).

Az egyénre szabott megközelítések hiánya különösen jelentős probléma, mivel a fiatalok esetében a hagyományos, általánosított beavatkozások sokszor nem képesek hatékonyan kezelni az egyedi élethelyzeteket, háttértényezőket és pszichológiai szükségleteket, amelyek befolyásolják a viselkedésüket. Az átfogó kutatások szerint a rehabilitációs siker kulcsa abban rejlik, hogy a beavatkozások figyelembe vegyék az egyéni különbségeket, és olyan komplex programokat alkalmazzanak, amelyek az érzelmi, mentális és szociális fejlődést egyaránt támogatják. A magyar gyermekvédelmi és pártfogói rendszerek fejlesztésére ezért olyan strukturált, célzott programokra lenne szükség, amelyek az egyes fiatalok helyzetét és szükségleteit figyelembe véve, preventív módon elősegítik a pozitív életmód kialakítását, csökkentve a későbbi kriminalizáció esélyét.

Következtetések

A megelőző pártfogás keretében a pártfogók eszköztelensége jelentős részben abból fakad, hogy a rendelkezésre álló beavatkozási módszerek nem eléggé individualizáltak, így nem felelnek meg az érintett fiatalok specifikus szükségleteinek és problémáinak. Ennek következményeként a beavatkozások

nem tudják hatékonyan előmozdítani a fiatalok pozitív viselkedésváltozását, sem pedig a társadalmi reintegrációjukat. A konkrét esetben már a kezdetektől egyértelműen érzékelhető volt, hogy a problémás fiatalok gondozását a gyermekjóléti szolgálat nem kívánta kellő mélységben vállalni, és ehelyett a pártfogó felügyelőre próbálta áthárítani a felelősséget. Ez azonban szembe megy a jogalkotói szándékkal, amely a megelőző pártfogás rendszerének alapelveit határozza meg. A jogszabályalkotó kifejezetten hangsúlyozza, hogy megelőző pártfogás kizárólag védelembe vétel elrendelése mellett alkalmazható. Ennek megfelelően a pártfogó felügyelő és a gyermekjóléti szolgálat esetmenedzsere közötti együttműködés elengedhetetlen, hiszen párhuzamos gondozás keretében kell biztosítani a fiatalok megfelelő támogatását. A párhuzamos gondozás lehetőséget teremt arra, hogy a különböző intézmények szakmai kompetenciái kiegészítsék egymást, biztosítva ezzel egy komplexebb, összehangoltabb segítségnyújtást. Amennyiben ez az együttműködés elmarad, a fiatalok támogatása csupán széttagolt, koordinálatlan beavatkozások sorozatára korlátozódik, amely kevésbé eredményes a hosszú távú rehabilitáció szempontjából.

Az eset rávilágít arra az intézményi szintű problémára is, hogy a gyermekvédelmi és pártfogói rendszerek közötti hatékony kommunikáció és együttműködés gyakran hiányzik. A szakirodalom szerint az ilyen koordinációs hiányosságok különösen kritikusak lehetnek azoknál a fiataloknál, akik erőteljes antiszociális hatásoknak vannak kitéve, és akik esetében az ellenállás és a beavatkozással szembeni együttműködési hajlandóság hiánya jelentős kihívásokat jelent (Huizinga–Esbensen–Weither, 1991). Ezért a sikeres intervenció kulcsa nem csupán az egyénre szabott módszerek kialakítása, hanem az érintett intézmények közötti hatékony együttműködés biztosítása is.